

หลักอริยสัจ 4: การยุติความขัดแย้งในบริบทวิกฤตการเมือง–
สันติภาพเชิงเปลี่ยนผ่านในประเทศเวเนซุเอลา
THE FOUR NOBLE TRUTH: FRAMEWORK FOR UNDERSTANDING AND
RESOLVING POLITICAL CONFLICT IN VENEZUELA

พระครูปริยัติจันทันท์ (สินนา)

Phrakru Pariyatchanbandit (Sinna)

พระมหาสถิตย์ สุทธิมน (ราชวงศ์)

Phramaha sathit sutemano (ratchawong)

พระไกรสร สุ่มโน (กันมา)

Phra Kaison Sumano (Kunma)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เลย

วัดศรีจันทาประชาอุทิศ จังหวัดหนองบัวลำภู

วัดศรีอุดมวงศ์ จังหวัดเลย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Loei Buddhist College

Wat Srichanda Pracha Uthit, Nong Bua Lamphu Province

Wat Sri Udomwong, Loei Province

E-mail: rockhop8899@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 12 กุมภาพันธ์ 2569

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 6 มีนาคม 2569

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 7 มีนาคม 2569

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศเวเนซุเอลาผ่านกรอบอริยสัจ 4 และวิเคราะห์วิกฤตดังกล่าวในฐานะปัญหาเชิงโครงสร้างระดับรัฐ ความขัดแย้งในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา มิได้เป็นเพียงความล้มเหลวด้านนโยบายเศรษฐกิจหรือความผิดพลาดของผู้นำ หากแต่เป็นวิกฤตเชิงโครงสร้างที่เกี่ยวข้องกับการรวมศูนย์อำนาจแบบอำนาจนิยม การบ่อนทำลายกลไกตรวจสอบถ่วงดุล และการเสื่อมถอยของสถาบันทางการเมืองจนไม่สามารถค้ำจุนศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานได้ แม้แนวคิดการสร้างสันติภาพในทางรัฐศาสตร์ร่วมสมัยมักเน้นการเจรจาและการปรับความสัมพันธ์ระหว่างคู่ขัดแย้ง แต่ยังคงขาดกรอบจริยศาสตร์เชิงบรรทัดฐานสำหรับวิเคราะห์ความทุกข์เชิงโครงสร้างในระดับรัฐอย่างเป็นระบบ

การศึกษานี้ใช้วิธีวิเคราะห์เอกสารและการวิเคราะห์เชิงปรัชญา-โครงสร้าง เพื่อตีความ “ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค” เป็นหมวดหมู่เชิงวิเคราะห์สำหรับวินิจฉัยความล้มเหลวเชิงสถาบัน ระบุสาเหตุเชิงระบบ กำหนดเป้าหมายของการเปลี่ยนผ่านทางการเมือง และออกแบบแนวทางปฏิรูปโดยสันติ ผลการศึกษาพบว่า วิกฤตเวเนซุเอลาสะท้อน “ทุกข์เชิงโครงสร้าง” กล่าวคือ ภาวะที่รัฐไม่สามารถรับประกัน

สิทธิ เสรีภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชนได้ ขณะที่ “สมุทัย” ปรากฏในรูปของการรวมศูนย์อำนาจ การลดทอนความเป็นอิสระของสถาบันตรวจสอบ และนโยบายเศรษฐกิจการเมืองที่ขาดความยั่งยืน “นิโรธ” จึงมิใช่การระงับความขัดแย้งชั่วคราว หากแต่เป็นการเปลี่ยนผ่านเชิงสถาบันเพื่อฟื้นฟูความชอบธรรมของรัฐ ส่วน “มรรค” ทำหน้าที่เป็นกรอบจริยธรรมและเชิงนโยบายสำหรับการปฏิบัติโดยไม่ใช้ความรุนแรง บนฐานของความโปร่งใส ความรับผิดชอบ และการเคารพสิทธิมนุษยชน

ในเชิงทฤษฎี บทความนี้ยกระดับอริยสัจ 4 จากหลักธรรมเชิงปัจเจกไปสู่กรอบการวิเคราะห์ ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างระดับรัฐ พร้อมเสนอแบบจำลอง “การเปลี่ยนผ่านเชิงจริยธรรม-โครงสร้าง” เพื่อบูรณาการพุทธจริยศาสตร์กับการวิเคราะห์เชิงสถาบันทางรัฐศาสตร์ อันเป็นข้อเสนอเชิงบรรทัดฐาน และเชิงวิเคราะห์ใหม่สำหรับการทำความเข้าใจและคลี่คลายวิกฤตการเมืองอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: อริยสัจ 4, ยุติความขัดแย้ง, เชิงโครงสร้าง, การเมือง, ประเทศเวเนซุเอลา

Abstract

This article was aimed at examining the political conflict in Venezuela through the framework of the Four Noble Truths and analyzing the said crisis as a state-level structural issue. It was argued that the conflict over the past decade was not merely a failure of economic policy or leadership errors, but a structural crisis involving authoritarian centralization, the subversion of checks and balances, and the erosion of political institutions to the point where human dignity and fundamental justice could no longer be sustained. Although contemporary political science approaches to peacebuilding often emphasize negotiation and relational adjustment, a normative ethical framework for the systematic analysis of state-level structural suffering was found to be lacking.

The documentary and philosophical-structural analyses were employed in this study to interpret *Dukkha*, *Samudaya*, *Nirodha*, and *Magga* as analytical categories for diagnosing institutional failure, identifying systemic causes, defining goals for political transition, and designing non-violent reform pathways. It was revealed by the findings that the Venezuelan crisis reflected "structural suffering" (*Dukkha*), characterized by the state's inability to guarantee the rights, freedoms, and quality of life of its citizens. Meanwhile, the "origin of suffering" (*Samudaya*) was manifested in the form of power centralization, the institutional loss of independence, and unsustainable political-economic policies. Consequently, "cessation" (*Nirodha*) was defined not as a temporary suspension of conflict, but as an institutional transition to restore state legitimacy, while the "path" (*Magga*) served as an ethical and policy framework for non-violent reform based on transparency, accountability, and respect for human rights.

Theoretically, the Four Noble Truths were elevated from individual-level virtues to a state-level structural conflict analysis framework. An "Ethico-Structural Transition" model was proposed to integrate Buddhist ethics with political institutional analysis, providing a new normative and analytical proposition for understanding and resolving political crises sustainably.

Keywords: Four Noble Truths, Conflict Resolution, Structural, Politics, Venezuela

บทนำ

ความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศเวเนซุเอลามีรากฐานจากโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมืองที่เปราะบาง โดยเฉพาะการพึ่งพารายได้จากน้ำมันเป็นหลักและการรวมศูนย์อำนาจทางการเมืองตั้งแต่ยุคคูโก ซาเวซ ต่อเนื่องมาถึงรัฐบาลนิโกลัส มาดูโร เมื่อเศรษฐกิจถดถอยอย่างรุนแรงหลังราคาน้ำมันตกต่ำ รัฐบาลก็กลับเลือกใช้อำนาจทางการเมืองและกฎหมายเพื่อควบคุมฝ่ายค้านมากกว่าการปฏิรูปเชิงโครงสร้าง ส่งผลให้ความขัดแย้งลุกลามจากปัญหาเศรษฐกิจไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนและการถดถอยของประชาธิปไตยอย่างเป็นระบบ (Human Rights Watch, 2025; Hausmann, R., & Rodriguez, F. R. (Eds.), 2014) ในมุมมองเชิงพุทธ หลักอริยสัจข้อที่หนึ่ง “ทุกข์” ชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งดังกล่าวมิใช่เรื่องอำนาจของชนชั้นนำเท่านั้นแต่คือความทุกข์ร่วมของประชาชนทั้งสังคม

เมื่อพิจารณาตามหลักอริยสัจข้อที่สอง “สมุทัย” จะพบว่าสาเหตุของความขัดแย้งในเวเนซุเอลาไม่ได้เกิดจากปัจจัยภายนอกเพียงอย่างเดียวตามที่รัฐพยายามอธิบาย หากแต่เกิดจากโครงสร้างอำนาจภายในประเทศที่ขาดความโปร่งใส การใช้นโยบายประชานิยมโดยไม่คำนึงถึงความยั่งยืนและการลดทอนกลไกตรวจสอบถ่วงดุล ซึ่งทั้งหมดนี้หล่อเลี้ยงความไม่พอใจและความแตกแยกในสังคมอย่างต่อเนื่อง (Corrales, J., 2020) ; Jraissati, J., & Jakee, K., 2022) การไม่ยอมรับสาเหตุเชิงโครงสร้างเหล่านี้สะท้อน “อวิชชา” ในเชิงพุทธศาสนา ซึ่งทำให้ปัญหาถูกแก้ไขเพียงที่อาการ ไม่ใช้ที่รากเหง้า

ความสำคัญของปัญหานี้จึงอยู่ที่การแสวงหาแนวทางยุติความขัดแย้งอย่างยั่งยืน ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกับอริยสัจข้อที่สามและสี่ คือ “นิโรธ” และ “มรรค” กล่าวคือการยุติความขัดแย้งทางการเมืองในเวเนซุเอลาไม่อาจอาศัยการใช้กำลังหรือการกดปราบฝ่ายตรงข้าม แต่ต้องอาศัยหนทางสายกลาง เช่น การเจรจาทางการเมืองการคืนอำนาจให้สถาบันประชาธิปไตย และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทุกฝ่าย แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิชาการด้านพุทธสันติวิธีที่ชี้ว่า การแก้ไขความขัดแย้งเชิงโครงสร้างต้องเริ่มจากความเข้าใจเหตุแห่งทุกข์ และการสร้างกระบวนการที่เป็นธรรมร่วมกัน มิใช่การเอาชนะกันทางอำนาจ (พระปราโมทย์ วาทโกวิโท (พันธพัฒน์) และคณะ, 2562)

บทความนี้อยู่ในกรอบการประยุกต์พุทธจริยศาสตร์เพื่ออธิบายและคลี่คลายความขัดแย้งเชิงโครงสร้าง โดยใช้หลักอริยสัจ 4 เป็นกรอบวิเคราะห์ “ทุกข์” ในฐานะความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (structural violence) ตามแนวคิดของ Johan Galtung ซึ่งอธิบายว่าความรุนแรงสามารถฝังอยู่ในระบบสังคม การเมือง และเศรษฐกิจโดยไม่จำเป็นต้องปรากฏในรูปความรุนแรงทางกายภาพ (Galtung, 1969) พร้อมทั้งเสนอ “มรรค” เป็นแนวทางสร้างสันติภาพเชิงบวก (positive peace) และกระบวนการ

สร้างสันติภาพ (peacebuilding) ที่มุ่งเปลี่ยนแปลงโครงสร้างที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม ผ่านการปฏิรูปสถาบันและการส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคมอย่างยั่งยืน (Galtung, 1996; Lederach, 1997)

จากความสำคัญของปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศเวเนซุเอลา ผู้เขียนจึงสนใจทำการศึกษา หลักอริยสัจ 4: การยุติความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศเวเนซุเอลา ซึ่งผลจากการเขียนครั้งนี้ จะทำให้เกิดเป็นประโยชน์ต่อประชาชน หน่วยงานต่าง ๆ ที่จะนำผลที่ได้ไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน สังคม หรือประเทศชาติ โดยทั่วไปงานด้านสันติวิธีมักมุ่งเน้นกระบวนการเจรจาและการไกล่เกลี่ยเป็นหลัก ขณะที่งานพุทธสันติวิธีส่วนใหญ่นำไปใช้ในระดับบุคคลหรือชุมชนเป็นสำคัญ จึงยังมีข้อจำกัดในการประยุกต์กับความขัดแย้งเชิงโครงสร้างระดับรัฐ บทความนี้จึงเสนอกรอบอริยสัจ 4 ในฐานะเครื่องมือวิเคราะห์และวิพากษ์โครงสร้างรัฐ เพื่อขยายการประยุกต์พุทธจริยศาสตร์สู่การทำความเข้าใจและคลี่คลายความรุนแรงเชิงโครงสร้างในระดับประเทศอย่างเป็นระบบ

ความหมายและองค์ประกอบอริยสัจ 4

อริยสัจ 4 คือ “ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ” ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและประกาศสอนแก่ชาวโลก เป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา โดยมีอภิปายที่มาของความทุกข์ สาเหตุของความทุกข์ และหนทางดับทุกข์อย่างเป็นระบบ ได้แก่ 1) ทุกข์ คือความจริงว่าด้วยความทุกข์ 2) สมุทัย คือความจริงว่าด้วยเหตุแห่งทุกข์ 3) นิโรธ คือความจริงว่าด้วยความดับทุกข์ 4) มรรค คือความจริงว่าด้วยหนทางดับทุกข์ (ที.สี. 9/393/164 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ซึ่งสอดคล้องกับนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายต่อไปนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2559) อธิบายว่า อริยสัจ 4 คือความจริงอันประเสริฐที่ทำให้ผู้เข้าถึงเป็นอริยะ ประกอบด้วย 1) ทุกข์ (Dukkha) คือสภาพที่ทนได้ยาก ปีบคั้น และไม่อาจให้ความพึงพอใจแท้จริง 2) สมุทัย (Samudaya) คือเหตุแห่งทุกข์ 3) นิโรธ (Nirodha) คือความดับทุกข์ อันเป็นภาวะสงบ ปลอดโปร่ง และเป็นอิสระ เรียกว่า “นิพพาน” และ 4) มรรค (Maggā) คือหนทางปฏิบัติเพื่อดับทุกข์ตามทางสายกลางหรือมรรคมรรค 8 ซึ่งเป็นกระบวนการเข้าใจปัญหา รู้เหตุ และปฏิบัติอย่างถูกต้องเพื่อนำไปสู่ความสงบและอิสรภาพในชีวิต

พระครูสารกิจประยุต (2560) กล่าวว่า อริยสัจ 4 คือหลักธรรมที่ใช้วิเคราะห์และแก้ไขปัญหาได้อย่างตรงจุด โดยเริ่มจากการรู้จัก “ทุกข์” หรือปัญหาที่ทนได้ยาก ต่อมาหา “สมุทัย” คือสาเหตุของทุกข์ซึ่งมาจากต้นเหตุ จากนั้นปฏิบัติตาม “มรรค” หรือแนวทางแก้ไขที่ถูกต้อง (มรรค 8 ประการ) จนถึง “นิโรธ” คือการดับทุกข์อย่างสิ้นเชิง หลักดังกล่าวสามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ เช่น การวิเคราะห์สาเหตุของอาการป่วยและแก้ไขด้วยวิธีที่เหมาะสม จนปัญหาสิ้นไป อริยสัจ 4 จึงเป็นความจริงอันประเสริฐที่นำมนุษย์ไปสู่ความพ้นทุกข์ได้

จำลอง ดิษยวณิช (2554) กล่าวว่า อริยสัจ 4 คือหลักคำสอนที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในพุทธศาสนา คือ “อริยสัจ 4” (Four Noble Truths) ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ได้ทรงประกาศแก่พระเบญจวัคคีย์ว่า เมื่อใดพระองค์ญาณตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 อย่างบริสุทธิ์พระองค์ทรงยืนยันว่าเป็นผู้ตรัสรู้แล้วซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิ์ ในโลก อริยสัจ แปลว่า ของจริงหรือความจริงอย่างประเสริฐของพระอริยะเจ้า ความจริงที่ทำให้คนกลายเป็นพระอริยะเจ้า

สรุป อริยสัจ 4 คือหลักธรรมสำคัญของพระพุทธศาสนา ว่าด้วยความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ได้แก่ ทุกข์ (สภาพที่ทนได้ยาก), สมุทัย (เหตุแห่งทุกข์), นิโรธ (ความดับทุกข์) และมรรค (หนทางดับทุกข์โดยเฉพาะมรรคมรรค 8) ซึ่งเป็นกระบวนการวิเคราะห์และแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ เริ่มจากการรู้ปัญหา ค้นหาสาเหตุ กำหนดเป้าหมายการดับทุกข์ และปฏิบัติตามแนวทางที่ถูกต้อง หลักนี้จึงเป็นทั้งหัวใจของการตรัสรู้และเป็นกรอบคิดที่นำมนุษย์ไปสู่ความพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง

ในบริบทของบทความนี้ ผู้เขียนตีความอริยสัจ 4 มิใช่เพียงหลักธรรมเพื่อการพัฒนาจิตใจหรือการพ้นทุกข์ระดับปัจเจกเท่านั้น แต่เป็น “กรอบวิเคราะห์เชิงโครงสร้าง” ที่สามารถนำมาอธิบายและวิพากษ์ปัญหาทางสังคมและการเมืองได้อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ “ทุกข์” ถูกมองเป็นสภาวะวิกฤตเชิงโครงสร้างที่ปรากฏในระดับรัฐและสังคม “สมุทัย” คือปัจจัยเชิงอำนาจและกลไกทางการเมืองที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรม “นิโรธ” คือเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงเชิงระบบที่มุ่งสู่ความยุติธรรมและศักดิ์ศรีมนุษย์ และ “มรรค” คือกระบวนการปฏิรูปเชิงสถาบันและจริยธรรมสาธารณะที่นำไปสู่สันติภาพอย่างยั่งยืน ดังนั้น จุดยืนทางวิชาการของผู้เขียนจึงอยู่ที่การขยายขอบเขตพุทธจริยศาสตร์จากระดับปัจเจกสู่การวิเคราะห์ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างระดับรัฐ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือทำความเข้าใจและคลี่คลายปัญหาทางการเมืองอย่างมีหลักคิดและเป็นระบบ

ความหมายความขัดแย้ง

ความขัดแย้ง (Conflict) เป็นสถานการณ์ที่ความคิด ความเห็น หรือผลประโยชน์ไม่ลงรอยกัน จนทำให้ความสัมพันธ์ตึงเครียด สาเหตุมักมาจากความอยาก ความเห็นแก่ตัว และการยึดติดในความคิดของตน หากไม่จัดการอย่างเหมาะสม ความขัดแย้งอาจลุกลามเป็นความรุนแรงได้

ความขัดแย้งตามแนวคิดพระพุทธศาสนานั้น แบ่งเป็น 2 ประเด็น คือประเด็นแรก ความหมายของความขัดแย้งในแง่ของธรรมหมายถึง การที่บุคคล หรือกลุ่มบุคคลมีความต้องการความเห็น การปฏิบัติค่านิยมและโครงสร้างที่มีความขัดกันไม่ลงรอยกัน ความหมายของความขัดแย้งในแง่ของธรรม มีหลายนัย กล่าวคือความบาดหมาง (ภณฺทน) (อง.ติก. 20/125/371-372 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การทะเลาะ (กลห) การแก่งแย่ง (วิคฺคห) การวิวาท (วิวาท) การมุ่งร้ายกัน (เมธคา) การถกเถียงกัน (โวหาร) (ขุ.ม. 29/97/297-304 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) และประเด็นที่สอง ความหมายในแง่ของวินัย หมายถึงความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ที่เรียกว่า “อธิกรณ์” ซึ่งหมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดตั้งทำ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2538)

Reymond (1973) มองว่า ความขัดแย้ง คือการต่อสู้ (Fight) การทำสงคราม (Warfare) ความไม่ลงรอย หรือเข้ากันไม่ได้ (Incompatibility) การขัดซึ่งกันและกัน หรือการเป็นปรปักษ์ต่อกัน (Opposition) ระหว่าง บุคคลสองคน หรือกลุ่มบุคคล ซึ่งมีความเห็น ความเชื่อความต้องการไม่เหมือนกัน ทำให้เกิดการโต้แย้งหรือโต้เถียงกัน และดิ้นรน ต่อสู้แข่งขันกัน

ส่วน Katz and Kahn (1978) กล่าวว่า ความขัดแย้งเป็นปฏิสัมพันธ์โดยตรง ระหว่างบุคลากร กลุ่มบุคคล องค์กรหรือระหว่างประเทศตั้งแต่ 2 ฝ่าย หรือมากกว่า 2 ฝ่ายขึ้นไป โดยที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่จะป้องกัน หรือบีบบังคับเพื่อผลบางอย่างในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งพยายาม 6 ต่อต้าน ความขัดแย้งเป็น

พฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้อาจเป็นคำพูดหรือไม่ใช้คำพูด แสดงออกโดยพยายามขัดขวาง ปีบับคับ ทำอันตรายต่อต้าน หรือโดยการแกล้งฝ่ายตรงกันข้าม

สรุป ความขัดแย้งคือภาวะที่บุคคลหรือกลุ่มมีความคิด ความเชื่อ หรือผลประโยชน์ไม่สอดคล้องกัน จนเกิดความตึงเครียด บาดหมาง หรือการเผชิญหน้ากัน สาเหตุหลักมาจากความอยาก ความยึดติด และความเห็นแก่ตัว หากขาดการจัดการที่เหมาะสม อาจพัฒนาไปสู่การทะเลาะ ความรุนแรง หรือการต่อสู้ในระดับต่าง ๆ ได้ ทั้งในสังคมทั่วไปและในหมู่คณะ

ในบทความนี้ ความขัดแย้งถูกมองในฐานะ “ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างทางการเมือง” (structural political conflict) ซึ่งมีทั้งมิติความแตกต่างทางอำนาจและการจัดสรรทรัพยากร

หลักอริยสัจ 4: บริบทความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศเวเนซุเอลา

หลักอริยสัจ 4 (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) เป็นหลักธรรมพื้นฐานของพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและแสดงโปรดเพื่อแก้ทุกข์ทั้งปวงในโลก (ส.ม. 19/1081/367-368 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ในบริบทความขัดแย้งทางการเมืองเวเนซุเอลา หลักนี้ช่วยวิเคราะห์ โดยมอง “ทุกข์” เป็นวิกฤตสังคมจากเผด็จการและเศรษฐกิจพังพินาศ (Council on Foreign Relations, 2024) ทั้งนี้ ทุกข์ในที่นี้มีใช้เพียงความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจ หากแต่เป็นภาวะที่โครงสร้างรัฐไม่สามารถคำนวณ คำนึงถึงความเป็นมนุษย์และหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานได้ ซึ่งสะท้อนผ่านการจำกัดสิทธิ เสรีภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน ซึ่งการนำอริยสัจมาประยุกต์ แสดงให้เห็นว่ารากทุกข์มาจากต้นหาอำนาจ และนโยบายประชานิยมไม่ยั่งยืนของผู้นำชาวเวเนซุเอลา ดังต่อไปนี้

1. ทุกข์ (ความทุกข์) คือความขัดแย้งทางการเมืองในเวเนซุเอลาส่งผลถึงความทุกข์เชิงโครงสร้างของสังคม ทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ การเมือง และมนุษยธรรม ได้แก่

1) เงินเฟ้อรุนแรง (Hyperinflation) คือเงินเฟ้อรุนแรงในประเทศเวเนซุเอลา เป็นหนึ่งในวิกฤตเศรษฐกิจที่รุนแรงที่สุดของโลกในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยมีลักษณะเป็น ภาวะเงินเฟ้อขั้นรุนแรง (Hyperinflation) ซึ่งทำให้มูลค่าเงินลดลงอย่างรวดเร็ว ราคาสินค้าอุปโภคบริโภคปรับตัวสูงขึ้นในเวลาอันสั้น และรายได้ของประชาชนไม่สามารถตามทันค่าครองชีพ ได้ สาเหตุหลักมาจากการพิมพ์รายได้จากน้ำมันเป็นหลัก เมื่อราคาน้ำมันตกต่ำ รัฐบาลขาดรายได้แต่ยังคงใช้นโยบายการคลังแบบขยายตัว จึงแก้ปัญหาด้วยการพิมพ์เงินจำนวนมาก ส่งผลให้ค่าเงินโบลิวาร์เสื่อมค่าลงอย่างรุนแรง (Council on Foreign Relations, 2024)

นอกจากนี้ การควบคุมราคาและอัตราแลกเปลี่ยนโดยรัฐ แม้มีเป้าหมายช่วยประชาชน แต่กลับบิดเบือนกลไกตลาดทำให้เกิดการขาดแคลนสินค้า การลักลอบค้าขาย และตลาดมืดอย่างแพร่หลาย เงินเฟ้อรุนแรงจึงไม่เพียงเป็นปัญหาเศรษฐกิจ แต่ยังเชื่อมโยงกับความขัดแย้งทางการเมืองความไม่เชื่อมั่นต่อรัฐบาล และวิกฤตมนุษยธรรม เพราะประชาชนจำนวนมากไม่สามารถเข้าถึงอาหาร ยา วัคซีน และบริการพื้นฐานได้อย่างเพียงพอ (CDP, 2026)

2) การขาดแคลนอาหารและยา (Shortage of Food and Medicine) คือสถานการณ์ความมั่นคงทางอาหารในเวเนซุเอลายังคงวิกฤต ในปี 2025 - 2026 มีผู้คนจำนวนมากต้องเผชิญกับการเข้าถึงอาหารที่เพียงพอและมีคุณค่าทางโภชนาการอย่างจำกัด โดยประมาณ 5.1 ล้านคนต้องการความ

ช่วยเหลือด้านอาหารอย่างเร่งด่วน และประมาณ 40 % ของประชากรเผชิญภาวะไม่มั่นคงทางอาหารระดับปานกลางถึงรุนแรง ซึ่งเป็นผลมาจากราคาสินค้าอาหารที่สูงขึ้นเมื่อเทียบกับรายได้ และการลดลงของความหลากหลายของอาหารในตลาดทำให้หลายครอบครัวต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากโครงการและมาตรการเครือข่ายชุมชนเพื่อให้มีอาหารพื้นฐานเพียงพอในแต่ละวัน (World Food Programme, 2024; FEWS NET, 2025) และด้านระบบสาธารณสุข การขาดแคลนยาและเวชภัณฑ์ยังเป็นปัญหารุนแรงในเวเนซุเอลา โดยโรงพยาบาลและสถานพยาบาลของรัฐขาดแคลน เวชภัณฑ์ฉุกเฉินและยาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งข้อมูลจากการสำรวจสถานพยาบาลในปี 2024 พบว่ามีการขาดแคลนยาและอุปกรณ์พื้นฐานในเกือบ 36 % ของกรณี ทำให้ประชาชนจำนวนมากต้องพึ่งพาการรักษาด้วยตนเองหรือเครือข่ายส่วนตัว แทนการเข้าถึงยาอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดในการเข้าถึงบริการทางสุขภาพ เช่น การวางแผนครอบครัวและยาคุมกำเนิด โดยเฉพาะในกลุ่มประชากรที่ยากจน ส่งผลให้คุณภาพชีวิตและผลลัพธ์ด้านสุขภาพของประชาชนอยู่ในระดับต่ำอย่างต่อเนื่อง (Human Rights Watch, 2026)

3) การอพยพข้ามพรมแดน (Cross Border Migration) คือ การอพยพและลี้ภัยของชาวเวเนซุเอลามีสาเหตุหลักจากเศรษฐกิจพังทลาย การปราบปรามทางการเมือง และการล่มสลายของประชาธิปไตย ทำให้หลายล้านคนต้องหนีออกจากประเทศและยังมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นต่อเนื่องในปี 2024 ชาวเวเนซุเอลาราว 7.72 ล้านคนที่ออกนอกประเทศนั้น กว่า 84% ตั้งถิ่นฐานในลาตินอเมริกาและแคริบเบียน แต่กลับเผชิญปัญหาขาดอาหาร ที่อยู่อาศัย รายได้ การบูรณาการในสังคมใหม่ รวมถึงการเหยียดเชื้อชาติและการไม่ยอมรับ บางส่วนจึงตัดสินใจกลับประเทศ โดยมีแรงจูงใจจากภาพรวมเศรษฐกิจที่ดูดีขึ้น ความต้องการกลับไปอยู่กับครอบครัว และความรู้สึกถูกกีดกันออกจากสังคมประเทศปลายทางระดับภูมิภาคและนานาชาติจึงจัดทำแผนปฏิบัติการทั้งเพื่อช่วยผู้ลี้ภัย/ผู้อพยพเวเนซุเอลาในต่างประเทศ (RMRP 2023–2024) และเพื่อช่วยประชากรที่ได้รับผลกระทบภายในเวเนซุเอลาเอง (HRP 2024–2025) โดยเน้นทั้งการบรรเทาทุกข์ด้านมนุษยธรรมเร่งด่วนและการคุ้มครองสิทธิของผู้คนกลุ่มนี้ (CDP, 2026)

4) การถูกจำกัดสิทธิทางการเมือง (Restriction of political rights) คือรัฐบาลเวเนซุเอลายังคงจำกัดสิทธิทางการเมืองอย่างกว้างขวาง ผ่านการออกกฎหมายและมาตรการที่ปิดกั้นเสรีภาพในการแสดงออก การชุมนุม และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของฝ่ายค้านและภาคประชาสังคม โดยมีการสลายการประท้วง จับกุม คุมขัง และบังคับให้สูญหายต่อผู้เห็นต่าง รวมทั้งใช้ข้อหาหมิ่นก้อย่าง “การก่อการร้าย” กับนักกิจกรรมและนักปกป้องสิทธิ รายงานสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศชี้ว่า รัฐใช้อำนาจควบคุมองค์กรอิสระและภาคประชาสังคม ผ่านกฎหมายใหม่ที่บังคับให้ลงทะเบียน ควบคุมเงินทุน และเปิดช่องให้ปิดหรือเอาผิดองค์กรที่วิจารณ์รัฐบาลได้ (Human Rights Watch, 2025) อีกทั้งมีการถอดสิทธิเลือกตั้งและตัดสิทธิผู้สมัครฝ่ายค้าน เช่น การแบน มาริอา โครรีนา มาซาโด 15 ปี การแต่งตั้งคณะกรรมการการเลือกตั้งและศาลสูงที่ใกล้ชิดฝ่ายรัฐบาล และการยึดพรรคฝ่ายค้านไปอยู่ภายใต้ผู้นำที่รัฐแต่งตั้ง ทำให้กระบวนการเลือกตั้งในปี 2024–2026 ถูกตั้งคำถามอย่างหนักว่าไม่เสรีและไม่เป็นธรรม (The Carter Center, 2024)

ความทุกข์ดังกล่าวมิได้เป็นผลลัพธ์ของเหตุการณ์เฉพาะหน้า แต่เป็นผลสะสมจากโครงสร้างรัฐที่ล้มเหลวในการรับประกันคุณภาพชีวิตและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพุทธศาสนา

ที่มอง “ทุกข์” เป็นสถานะที่ฝังอยู่ในระบบและความสัมพันธ์ทางสังคม ไม่ใช่เพียงความเดือดร้อนส่วนบุคคล (พระมหาตะวัน พิมพ์ทอง และคณะ, 2565)

2. สมุทัย (เหตุแห่งทุกข์) คือสาเหตุแห่งความขัดแย้งทางการเมืองในกรณีเวเนซุเอลาไม่อาจอธิบายอย่างผิวเผินว่าเกิดจากแรงกดดันภายนอกหรือการคว่ำบาตรจากต่างประเทศเพียงอย่างเดียว หากแต่เกิดจากกิเลส (ปัจจัยภายใน) ได้แก่ โลภะ (ความอยากได้/อยากได้มากกว่าพอดี) คือ การรวมศูนย์อำนาจทางการเมือง, การใช้นโยบายประชานิยมที่ขาดความยั่งยืน, การพึ่งพารายได้จากน้ำมันมากเกินไป (Council on Foreign Relations, 2024; Chatham House, 2021) โทสะ (ความโกรธเกลียด ไม่ยอมรับการตรวจสอบ) คือการบ่อนทำลายสถาบันตรวจสอบถ่วงดุล และโมหะ (ความหลง ไม่รู้ตามความเป็นจริง) คือรัฐยึดติดกับอำนาจและความชอบธรรมแบบเดิม จนไม่สามารถปรับตัวต่อวิกฤตได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Corrales, J., 2020)

3. นิโรธ (ความดับทุกข์) คือในบริบทความขัดแย้งทางการเมืองของประเทศเวเนซุเอลา ตั้งอยู่บนหลักการยุติ “เหตุแห่งทุกข์” ไม่ใช่เพียงระงับอาการของปัญหา กล่าวคือ ไม่ใช่แค่หยุดการประท้วงหรือความรุนแรงชั่วคราว แต่ต้องดับรากเหง้าของความทุกข์ที่ฝังอยู่ในโครงสร้างการเมืองและเศรษฐกิจ เช่น ความไม่เป็นธรรม การรวมศูนย์อำนาจ การละเมิดสิทธิมนุษยชน และความขาดความชอบธรรมของรัฐ หลักนิโรธจึงเน้น “การเปลี่ยนสภาพของระบบ” มากกว่าการใช้อำนาจบังคับ เพราะการกดทับปัญหาไม่ใช่การดับทุกข์อย่างแท้จริง (Corrales, J., 2020) ซึ่งในทางการเมือง นิโรธชี้ให้เห็นว่า สันติภาพที่แท้จริงต้องมาพร้อมความยุติธรรมและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หากประชาชนยังถูกปิดกั้นเสียง ถูกเลือกปฏิบัติ หรือไม่สามารถเข้าถึงปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต ความทุกข์ย่อมไม่สิ้นสุด นิโรธจึงทำหน้าที่เป็น “เป้าหมายเชิงคุณค่า” ที่สะท้อนว่าการยุติความขัดแย้งไม่อาจเกิดจากชัยชนะของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แต่ต้องเกิดจากการยอมรับความจริงของปัญหา การรับผิดชอบต่อความเสียหาย (USA for UNHCR, 2026) และการสร้างระบบการเมืองที่ทุกฝ่ายสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน (Frydnes, J. W., 2025)

4. มรรค (หนทางดับทุกข์) คือหนทางการแก้ไขความขัดแย้งอย่างสันติ โดยยึดหลักความยุติธรรม ความพอดี และไม่ใช้ความรุนแรง ผ่านกระบวนการทางการเมืองที่โปร่งใส ซึ่งทางออกของเวเนซุเอลาสามารถประยุกต์ใช้ผ่านหลัก “มรรคมืองค์ 8” โดยแต่ละองค์ประกอบมีลักษณะการประยุกต์ใช้ในบริบทจริง เพื่อยุติความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศเวเนซุเอลา ได้แก่ 1) สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) แก้ไขด้วย การยอมรับความจริงของปัญหาเชิงโครงสร้าง ไม่บิดเบือนข้อเท็จจริงหรือโยนความผิดให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง 2) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) แก้ไขด้วย เจตนาปรารถนาเพื่อส่วนรวม ลดความมุ่งเอาชนะและอุดมการณ์สุดโต่ง 3) สัมมาวาจา (การพูดชอบ) แก้ไขด้วย การสื่อสารอย่างสันติและเคารพกัน ลดวาทกรรมเกลียดชังและการปลุกปั่น 4) สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) แก้ไขด้วย การกระทำที่ไม่ใช้ความรุนแรง เคารพสิทธิมนุษยชนและหลักนิติธรรม 5) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) แก้ไขด้วย ความสุจริตในการใช้อำนาจรัฐ ลดคอร์รัปชันและผลประโยชน์ทับซ้อน 6) สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) แก้ไขด้วย ความพยายามต่อเนื่องในการปฏิรูป ไม่แก้ปัญหาแบบฉาบฉวย 7) สัมมาสติ (ความระลึกชอบ) แก้ไขด้วย การตระหนักถึงผลกระทบของการตัดสินใจทางการเมือง ลดอารมณ์โกรธและความกลัว 8) สัมมาสมาธิ (ความตั้งมั่นชอบ) แก้ไขด้วย ความตั้งมั่นในเป้าหมายสันติภาพระยะยาว ไม่หวั่นไหวต่อแรงกดดันเฉพาะหน้า (ที.สี. 9/393/164 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

บทสรุป มรรคมืองค์ 8 แกไขความขัดแย้งทางการเมืองด้วย “จริยธรรม กระบวนการคิด และการกระทำที่ไม่ใช้ความรุนแรง” มากกว่าการใช้อำนาจบังคับหรือชัยชนะของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพื่อให้เกิดการคลี่คลายปัญหาอย่างยั่งยืน มีศักดิ์ศรีและลดการสูญเสียของสังคม

ดังนั้น การวิเคราะห์ตามหลักอริยสัจ 4 ชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้งทางการเมืองในเวเนซุเอลาเป็นทุกข์เชิงโครงสร้างที่เกิดจากความล้มเหลวทางเศรษฐกิจ การรวมศูนย์อำนาจ และการบ่อนทำลายประชาธิปไตย โดยการดับทุกข์ไม่อาจใช้ความรุนแรงหรือการกดปราบได้ แต่ต้องอาศัยหนทางสายกลาง การปฏิรูปเชิงสถาบัน และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพื่อสร้างสันติภาพทางการเมืองอย่างยั่งยืน

สรุป

บทความนี้ชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้งทางการเมืองในประเทศเวเนซุเอลามีใช่เพียงความล้มเหลวด้านนโยบายเศรษฐกิจหรือความผิดพลาดของผู้นำรายบุคคล หากแต่เป็นวิกฤตเชิงโครงสร้างที่สะท้อนการบิดเบี้ยวของระบบอำนาจ การรวมศูนย์การตัดสินใจ และการบ่อนทำลายกลไกตรวจสอบถ่วงดุล จนรัฐไม่สามารถคำนึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และหลักความยุติธรรมขั้นพื้นฐานได้ การประยุกต์กรอบอริยสัจ 4 ในบทความนี้จึงมิได้มุ่งอธิบายปัญหาเชิงศีลธรรมส่วนบุคคล แต่ใช้เป็นเครื่องมือวิเคราะห์ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ โครงสร้างสถาบัน และเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการเมืองที่ผลิตซ้ำความทุกข์ในระดับสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง สันติภาพในกรณีเวเนซุเอลาจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างรัฐให้โปร่งใส ตรวจสอบได้ กระจายอำนาจ และตั้งอยู่บนการเคารพสิทธิมนุษยชน มิใช่เพียงการยุติความขัดแย้งเชิงเหตุการณ์หรือชัยชนะของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้น

องค์ความรู้ใหม่

บทความนี้เสนอว่า หลักอริยสัจ 4 สามารถพัฒนาเป็น “กรอบวิเคราะห์ความรุนแรงเชิงโครงสร้างของรัฐ” (Structural State Suffering Framework) มิใช่เพียงเครื่องมือจริยธรรมระดับปัจเจกหรือชุมชน แตกต่างจากงานพุทธสันติวิธีเดิมซึ่งมีแก่นการไกล่เกลี่ยการเจรจา และการลดความรุนแรงเชิงพฤติกรรมในระดับชุมชน บทความนี้ขยายขอบเขตการประยุกต์สู่ระดับรัฐและโครงสร้างอำนาจ โดยตีความ “ทุกข์” เป็นภาวะที่ระบบการเมืองผลิตซ้ำความไม่เป็นธรรม “สมุทัย” เป็นกลไกเชิงสถาบันที่ฝังรากอยู่ในโครงสร้างอำนาจ “นิโรธ” เป็นการเปลี่ยนผ่านเชิงระบบ (systemic transformation) และ “มรรค” เป็นกระบวนการปฏิรูปสถาบันอย่างมีจริยธรรมและไม่ใช้ความรุนแรง

ในเชิงทฤษฎี แนวทางนี้แตกต่างจาก conflict transformation theory ที่มุ่งปรับความสัมพันธ์ระหว่างคู่ขัดแย้งเป็นหลัก เพราะกรอบอริยสัจ 4 ที่นำเสนอในบทความนี้มุ่งวิเคราะห์เงื่อนไขการผลิตความทุกข์ของระบบ “ก่อนความสัมพันธ์ระหว่างคู่ขัดแย้ง กล่าวคือไม่เพียงแปรเปลี่ยนความสัมพันธ์ แต่ตั้งคำถามต่อโครงสร้างอำนาจที่ทำให้ความสัมพันธ์นั้นบิดเบี้ยวตั้งแต่ต้น จึงเป็นการผสมผสานจริยศาสตร์พุทธกับการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างทางรัฐศาสตร์ ก่อให้เกิดข้อเสนอเชิงทฤษฎีว่า สันติภาพที่ยั่งยืนต้องเกิดจากการดับเหตุเชิงโครงสร้างควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการเมือง

ดังนั้น องค์ความรู้ใหม่ของบทความนี้อยู่ที่การยกระดับอริยสัจ 4 จากกรอบแก้ทุกข์เชิงปัจเจกไปสู่กรอบวิเคราะห์และออกแบบการเปลี่ยนผ่านรัฐ (ethical-structural transformation model) ซึ่งสามารถใช้เป็นเครื่องมือศึกษาความขัดแย้งในรัฐที่เผชิญวิกฤตอำนาจนิยมและความล้มเหลวเชิงสถาบันได้อย่างเป็นระบบ ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 กรอบการวิเคราะห์ความขัดแย้งเชิงโครงสร้างระดับรัฐตามหลักอริยสัจ 4

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

จำลอง ดิษยวณิช. (2554). จิตวิทยาของความดับทุกข์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นบุญ ปลูกต้นบุญ เพิ่มต้นทุนชีวิต.

พระครูสารกิจประยุต. (2560). การประยุกต์ใช้หลักอริยสัจ 4 การแก้ไขปัญหาวีชีวิต. วารสารวิชาการธรรมทรรศน์, 7(12), 257-267.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2538). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระปราโมทย์ วาทโกวิโท (พันธพัฒน์) และคณะ. (2562). มนุษย์กับสันติภาพและพุทธสันติวิธี. วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์, 6(10), 4697-4698.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2559). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพฯ: เอส.อาร์. พรินติ้งแมสโปรดักส์.

พระมหาตะวัน พิมพ์ทอง และคณะ. (2565). การพัฒนาความสามัคคีของประชาชน : ตามแนวทางอริยสัจ 4. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์, 7(2), 209-220.

CDP. (2026). Venezuelan Humanitarian and Refugee Crisis. From <https://shorturl.asia/4X1sW>

- Council on Foreign Relations. (2024). Venezuela: The rise and fall of a petrostate. From <https://shorturl.asia/at8gN>
- Chatham House. (2021). The economics of populism is failing in Latin America. From <https://shorturl.asia/z1B73>
- Corrales, J. (2020). Autocracy rising: How Venezuela transitioned to authoritarianism. Brookings Institution Press.
- FEWS NET. (2025). Seasonal improvements to diminish in 2026 amid macroeconomic instability. From <https://shorturl.asia/apsgJ>
- Frydnes, J. W. (2025). Nobel Peace Prize 2025 award ceremony speech. From <https://shorturl.asia/JXzu7>
- Galtung, J. (1996). Peace by peaceful means: Peace and conflict, development and civilization. Sage Publications.
- Human Rights Watch. (2026). World Report 2026 (Venezuela Events of 2025). From <https://shorturl.asia/MSVpP>
- Human Rights Watch. (2025). World report 2025: Venezuela: Events of 2024. From <https://shorturl.asia/aLOTL>
- Hausmann, R., & Rodriguez, F. R. (Eds.). (2014). Venezuela Before Chávez: Anatomy of an Economic Collapse. Penn State Press.
- Jraissati, J., & Jakee, K. (2022). Venezuela's collapse: Exogenous shock or institutional design?. *Journal of Regional Analysis & Policy*, 52(1), 22-42.
- Katz, D. & Robert, L. K. (1978). *The Social Psychology of Organizations*. 2nd ed. New York: John Wiley, pp. 649–650.
- Lederach, J. P. (1997). *Building peace: Sustainable reconciliation in divided societies*. United States Institute of Peace Press.
- Reymond W. Mack and John Pease. (1973). *Sociology and Social Life*. New York: D Van Nostrand Company.
- The Carter Center. (2024). Statement on the 2024 presidential election in Venezuela. From <https://shorturl.asia/4dSvu>
- USA for UNHCR. (2026). Venezuela crisis: Aid, statistics and news. From <https://www.unrefugees.org/emergencies/venezuela/>
- World Food Programme. (2024). Venezuela (Bolivarian Republic of): Country brief. Retrieved February 4, 2026, From <https://shorturl.asia/CVnT4>